

*Ілля ШУТАК,
доктор юридичних наук,
професор кафедри теорії та історії держави і права
Прикарпатського юридичного інституту
Львівського державного університету
внутрішніх справ*

ТЕХНІКО-ЮРИДИЧНІ МЕТОДИ УЗГОДЖЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОГО І МІЖНАРОДНОГО ПРАВА

Ключові слова: Конституція, національне законодавство, національне право, міжнародне право, Конвенція, юридична техніка, юридичні колізії, трансформація, дискримінація, гармонізація, уніфікація, ратифікація, рецепція, імплементація, пристосування, узгодження, інкорпорація.

Сучасне українське законодавство увійшло в період великомасштабної реформи. Одним із стратегічних орієнтирів законотворчої діяльності є міжнародне право. Узгодження українського права з міжнародним – закономірна тенденція і одна з головних ознак правової держави. Відповідно до Статуту ООН держави прийняли на себе зобов'язання «створювати умови, за яких можуть дотримуватися справедливості і пошана до зобов'язань, що випливають з договорів та інших джерел міжнародного права» [1, 8] (тут і далі текст документів наведено в авторському перекладі. – *І.Ш.*)

Міжнародні зобов'язання накладаються на всю державу загалом, «характер міжнародного права змушує його спиратися на внутрішньодержавне право. Міжнародне право регулює загальне життя держав, але держава здатна діяти через свій власний механізм, який є результатом дії правових норм, створених ним самим».

Міжнародне право не обмежує держави у виборі форм і способів виконання зобов'язань, а «містить положення загального характеру: про добросовісне дотримання зобов'язань, про відмову у праві покликатися на внутрішнє право як виправдання для невиконання договору» (статті 26 і 27 Віден-

ської конвенції про право міжнародних договорів). Очевидно, що держави мають право вживати заходів політичного, економічного, адміністративного й іншого характеру. В міжнародних документах міститься безліч таких вказівок. Наприклад, у ч. 2 ст. 2 Міжнародної конвенції про ліквідацію всіх форм расової дискримінації від 7 березня 1966 року зазначається: «Держави-учасниці повинні вживати, коли обставини цього вимагають, особливі і конкретні заходи в соціальній, економічній, культурній та інших сферах із метою забезпечення належного розвитку і захисту деяких расових груп...» [2]

У міжнародній конвенції про боротьбу з вербуванням, використанням, фінансуванням і навчанням найманців від 4 грудня 1989 року наголошується (ст. 6): «Держави-учасниці співпрацюють в запобіганні злочинам, указаним у цій Конвенції, зокрема, шляхом: ... b) координації, у разі потреби, вживання адміністративних і інших заходів для запобігання здійсненню таких злочинів». Стаття 3 (ч. 2) Конвенції про права дитини від 20 листопада 1989 року закріпила наступне: «держави-учасниці зобов'язуються забезпечити дитині такий захист і турботу, які необхідні для її благополуччя» [2, 50].

Особливе значення має питання про заходи техніко-юридичного характеру. Провід-

ні міжнародні документи прямо вказують на обов'язок держав ужити конкретних заходів правового характеру в чіткій відповідності з положеннями національної конституції. Під її керівництвом, опосередковано, в певних формах і встановленими способами, відбувається гармонізація міжнародного і внутрішньодержавного права.

У техніко-юридичному сенсі розрізняють такі вказані нижче форми узгодження національного і міжнародного права:

1. *Видання національних законів.* Стаття 22 (ч. 1 п. «а») Конвенції про психотропні речовини від 21 лютого 1971 року передбачає: «З дотриманням своїх конституційних обмежень кожна сторона розглядає правопорушення як таке, що має бути покаране в тих випадках, коли воно вчинено навмисно, будь-яке діяння, що суперечить якому-небудь закону або ухвалі, прийнятій для виконання її зобов'язань по даній Конвенції» [2, 416–434].

Частина 1 ст. 8 Конвенції міжнародної організації праці № 181 про приватні агентства зайнятості (Женева, 19 червня 1997 року) встановлює: «... держава-учасниця після консультацій з найбільш представницькими організаціями працедавців і трудящих вживає всі необхідні і належні заходи як в межах своєї юрисдикції, так і у разі потреби в співпраці з іншими державами-учасницями для забезпечення адекватного захисту і недопущення зловживань стосовно працівників-мігрантів, набір або працевлаштування яких проводилися на її території приватними агентствами зайнятості. Ці заходи включають видання законів або підзаконних актів, що передбачають санкції, включаючи заборону тих приватних агентств зайнятості, які практикують обман і допускають зловживання» [3].

Нерідко міжнародні акти прямо наказують державам видати законодавчі положення з наявністю конкретної юридичної конструкції. Так, у ст. 2 Конвенції про згоду на вступ до шлюбу, шлюбний вік і реєстрацію шлюбів (Нью-Йорк, 10 грудня 1962 року) прямо зазначається: «Державами, які беруть участь у цій Конвенції, видаються законодавчі акти, що встановлюють мінімальний шлюбний вік. Не допускається шлюб з осо-

бою, яка не досягла встановленого віку, крім тих випадків, коли компетентний орган влади на користь сторін, які вступають у шлюб, вирішує зробити з цього правила про вік виняток із серйозних причин» [4, 32].

У міжнародному праві широко використовується прийняття заходів щодо автономного юридичного комплексу із вироблення загальних, сумісних або єдиних юридичних правил, стандартів. Наприклад, у преамбулі Міжнародної конвенції про тимчасове ввезення (укладена в Стамбулі 26 червня 1990 року) вказується: «Спрощення і гармонізація митних та податкових режимів і, зокрема, прийняття єдиного міжнародного договору, який охопив би всі наявні Конвенції про тимчасове ввезення, зможуть полегшити доступ до діючих міжнародних ухвал, що стосуються тимчасового ввезення, і ефективно сприяти розвитку міжнародної торгівлі й інших форм міжнародного обміну» [1].

2. *Внесення змін у національне законодавство.* Стаття 2 Конвенції про ліквідацію всіх форм дискримінації стосовно жінок від 18 грудня 1979 року встановила, що «держави-учасниці засуджують дискримінацію стосовно жінок у всіх її формах... і з цією метою зобов'язують: а) включити принцип рівності чоловіків і жінок в свої національні конституції або інше відповідне законодавство і забезпечити за допомогою закону й інших відповідних засобів практичне здійснення цього принципу».

Слід зазначити, що міжнародним правом допускається і внесення змін у раніше прийняті міжнародні договори.

Стаття 41 Віденської конвенції про право міжнародних договорів (Відень, 23 травня 1969 року) [5] встановлює: «За винятком тих випадків, коли це передбачається самим договором або ним не забороняється, два або декілька учасників багатостороннього договору можуть укласти угоду про зміну договору лише у взаємостосунках між собою, якщо, зокрема, така зміна не зачіпає становища, відступ від якого є несумісним з ефективним здійсненням об'єкта і мети договору загалом».

Таким чином, забезпечення належного рівня поведінки двох або декількох учасників багатостороннього договору, відповідно до

якого укладена між ними угода про зміну багатостороннього договору у взаємостосунках між ними сумісна з об'єктом і метою договору, створює можливість для визнання такої угоди.

3. *Відміна норми закону.* В ст. 4 Конвенції про незастосовність терміну давності до військових злочинів і злочинів проти людства від 26 листопада 1968 року наголошується: «Держави-учасниці цієї Конвенції зобов'язуються прийняти відповідно до їх конституційної процедури будь-які законодавчі або інші заходи, необхідні для забезпечення того, щоб термін давності, встановлений законом або іншим шляхом, не застосовувався до судового переслідування і покарання за злочини, вказані в статтях 1 і 2 цієї Конвенції, і щоб там, де такий термін застосовується до цих злочинів, він був скасований» [6].

Відміна може бути спрямована і на усунення дисгармонійних відмінностей у національних законодавствах, що також працює на вирішення завдань узгодження національного і міжнародного права.

Стаття 1 Угоди країн СНД від 15 квітня 1994 року «Про створення зони вільної торгівлі» встановлює: «Договірні Сторони для досягнення мети цієї Угоди забезпечать взаємодію в розв'язанні конкретних завдань першого етапу створення Економічного союзу: поступову відміну митних зборів, податків та зборів, що мають еквівалентну дію, і кількісних обмежень у взаємній торгівлі; усунення інших перешкод для вільного руху товарів і послуг; ...гармонізацію і (або) уніфікацію законодавства Договірних Сторін тією мірою, в якій це необхідно для належного й ефективного функціонування зони вільної торгівлі» [7].

Позитивним зразком, що демонструє детальну регламентацію багатьох аспектів регіональної законодавчої погодженості, слугує Договір країн СНД від 24 вересня 1993 року «Про створення економічного союзу».

У статті 18 Договірні Сторони досягли угоди про проведення послідовної гармонізації податкових систем, включаючи уніфікацію видів основних податків, а також законодавчих положень про порядок стягнення податків (суб'єктів і об'єктів оподаткування) та про застосування ставок податків.

Гармонізація податкових систем Договірних Сторін здійснюється шляхом висновку окремої угоди про податкову політику, яка здійснюється у межах Економічного союзу, а також на основі єдності методології обліку затрат на виробництво.

У світоглядному ракурсі узгодження національного і міжнародного права у правознавстві існує неабияка суперечність, можна сказати, неузгодженість позицій.

По-перше, немає єдності поглядів з приводу термінології, що використовується. Наприклад, низка авторів іменує «трансформацією» безпосередньо процес узгодження [8, 92]. Інші вважають, що трансформація – це лише один із способів (поряд з іншими) здійснення реалізації норм міжнародного права всередині країни [9].

Водночас серед прибічників трансформації немає єдності і щодо її характеру й обсягу. Одні включають у поняття трансформації відсилання, акти ратифікації, публікації договору, видання спеціальних законів, адміністративних розпоряджень. Інші виділяють поряд з трансформацією ратифікацію і відсилання або вказують на рецепцію і трансформацію.

Деякі вчені запроваджують у науковий обіг поняття «імплементация». Але і тут наявна світоглядна дисгармонія. Одні дослідники пишуть про «внутрішньодержавну правову імплементацию», інші – про «національно-правову імплементацию», треті – про «внутрішньоправову імплементацию» [9, 9]. З боку представників теорії права пропонувалося використовувати термін «санкціонування» [10, 70–71].

Слід зазначити, що в зарубіжній літературі також немає єдності думок. Однак найбільше поширення мають поняття «гармонізація» і «приспосовування».

По-друге, незважаючи на явну вказівку міжнародних актів, що виконання найважливіших міжнародних зобов'язань у внутрішньодержавній сфері здійснюється за допомогою конституції, в наукових роботах зустрічаються лише фрагментарні спроби висвітлити це питання з конституційних позицій.

У загальнотеоретичному плані різноманіття точок зору з цієї проблеми є цілком

природним станом для науки. Проте на практиці подібне призводить до дисбалансу в міжнародно-правовому аспекті. Названа неузгодженість спричиняє різні за обсягом і характером результати і, зрештою, знижує ефективність виконання міжнародних зобов'язань.

Поняття «узгодження» підкреслює рівність конституційних і міжнародно-правових становищ у правовій системі, показує, що вони є самостійними і водночас взаємодіючими правовими елементами. Центральною ланкою цього процесу повинна бути національна конституція. Своїми правоположеннями вона покликана сприяти закріпленню суспільних відносин, що склалися, їх подальшому вдосконаленню. За своєю суттю це дві нерозривні конституційні властивості: з одного боку, конституція є своєрідним підсумком, вершиною в розвитку законодавчих робіт у країні, вона втілює досягнення правової теорії і практики попереднього часу; а з другого, – становить основу для вдосконалення права в майбутньому.

Проблема узгодження поряд із вказаними обставинами міжнародного плану має і внутрішньодержавний аспект. Річ у тім, що в ідеалі національна правова система виглядає внутрішньо погодженою, несуперечливою і стрункою системою, де кожен з елементів взаємно доповнює один одного і не містить суперечливих положень. Однак на практиці неузгодженість, особливо юридичних норм, зустрічається дуже часто. Як справедливо зазначає професор Ю.А. Тихомиров, «... юридичні колізії часто породжуються неузгодженістю всередині правової системи» [11, 35].

Особливо ця проблема актуальна у зв'язку з приєднанням до правової системи норм міжнародного права і міжнародних договорів.

Стаття 9 Конституції України встановила, що «... чинні міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, є частиною національного законодавства України».

Укладення міжнародних договорів, які суперечать Конституції України, можливе лише після внесення відповідних змін до Конституції України».

Проте не можна забувати, що міжнародні норми і міжнародні договори – це особливий складовий компонент системи права, що володіє певною мірою автономією, зберігає онтологічний зв'язок із міжнародною правовою системою.

Такий зв'язок цілком очевидний у тому випадку, коли відповідно до положень самого міжнародного договору він втрачає юридичну силу. В такому разі у сфері національного права виникає казусна ситуація: з одного боку, певний спектр внутрішньодержавних відносин продовжує реалізовуватися (будівництво, навчання, виробництво), а з другого боку, на міждержавному рівні вичерпано умови і ресурси для продовження реалізації подібних відносин. Тому чітке розкриття і нормативне закріплення техніко-юридичних форм узгодження дає змогу легально ставити надалі питання про контроль за цим процесом. Адже очевидно, що він не є довільним і потребує жорсткої регламентації. Інакше для національного правового простору не лише створюється загроза його цілісності та системності розвитку, але й виникають передумови, що загрожують засадам національного суверенітету.

Конституційний рівень дає змогу стабілізувати міждержавні відносини, більш точно прогнозувати дії різних суб'єктів міжнародного права, а також дії суб'єктів внутрішнього права, що дуже важливо для міжнародного спілкування. Має рацію професор С.В. Черниченко, коли пише, що «... регулювання правової співпраці держави зі світовою спільнотою повинно здійснюватися за допомогою чітких правових форм» [12, 90].

Тому національна конституція як частина права, реалізуючи власне регулятивні функції, разом із тим здійснює системотворчу функцію. Будучи основним організуючим ядром правової системи, конституція забезпечує збалансованість, узгодженість усіх її елементів.

Таким чином, виділяють два ключові моменти, що визначають необхідність узгодження національного і міжнародного права. Перший, зовнішній аспект, пов'язаний із необхідністю виконання міжнародних зобов'язань; другий, внутрішній аспект, – із необхідністю привести або зберегти в узго-

дженому стані національну правову систему. Розглянемо низку техніко-юридичних методів розв'язання зазначеного завдання.

Рецепція. Універсальним методом узгодження є прийняття державою норм національного права, що текстуально повторюють норми міжнародного права, конкретизують і пристосовують їх до особливостей національного соціального ладу і правової системи.

Термін «рецепція» походить від лат. *rescriptio*, що означає «прийняття», «прийом». За допомогою рецепції у складі права з'являється нова норма, що, як і будь-яка правова норма, є правилом поведінки, розрахованим на неодноразову реалізацію. Тому рецепція можлива лише в процесі нормотворчості. Таким чином відбувається запозичення міжнародно-правової моделі без зміни її форми і внутрішньої логічної конструкції.

Рецепція міжнародного права унеможливає зміни в змісті норм, а це сприяє зближенню, уніфікації національних правових систем, що регулюють аналогічні відносини. Більшою мірою сьогодні це стосується проблем виживання людства в умовах глобальних загроз, таких як поширення ядерної зброї, екологічні лиха тощо, коли від наявності злагоджених, єдиних за змістом дій багатьох держав залежить загалом позитивний підсумок вирішення цих проблем.

Важливою є сфера прав людини, де єдиною, загальною точкою відліку визнано людину з її правами й обов'язками. Тут рецепція дає змогу розширити сферу міжнародно-правового захисту прав людини, створити рівні умови для існування людини на будь-якому континенті. В цьому випадку говорити про які-небудь зміни міжнародно-правових норм під впливом національного права нелогічно, оскільки незмінний сам об'єкт цих прав – людина. Тому, де б він не перебував, йому повинні бути надані стандартний комплекс прав і стандартна процедура їх захисту.

Тим самим відбувається збагачення держав міжнародним досвідом вирішення різноманітних, але водночас загальних, єдиних через людську природу проблем у сфері суспільних відносин. У свою чергу, це стимулює розвиток міжнародних відносин у різних

галузях і створює кращі умови для громадян однієї держави під юрисдикцією іншої.

Приєднання до українського національного права норм за зразком міжнародно-правового правила має на меті не лише виконання міжнародного зобов'язання. За допомогою такої форми реалізується взагалі єдина мета – розвиток внутрішнього права.

Правовою сферою, в якій на сьогодні найбільш наочно виявилася рецепція, є гуманітарна. Багато сучасних конституцій сприйняли практично без змін фундаментальні міжнародні положення, серед яких вирізняються Міжнародні пакти про права людини. Вважаємо, що приклад конституційної рецепції положень Пактів більш об'єктивний, оскільки кожен із міжнародних документів містить умову автентичності, що дає змогу уникнути як граматичного, так і семантичного тлумачення текстів. Наприклад, ст. 28 Конституції України практично текстуально тотожна зі ст. 7 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права. Так, у ст. 28 Конституції України проголошується: «Кожен має право на повагу до його гідності».

Ніхто не може бути підданий катуванню, жорстокому, нелюдському або такому, що принижує його гідність, поведженню чи покаранню.

Жодна людина без її вільної згоди не може бути піддана медичним, науковим чи іншим дослідженням».

Порівняємо наведене формулювання з міжнародною нормою: «Ніхто не повинен піддаватися тортурам або жорстокому, нелюдському або принижуючому його гідність ставленню чи покаранню. Зокрема, жодна особа не повинна без її вільної згоди піддаватися медичним або науковим дослідженням».

Наочним зразком рецепції слугує ст. 55 Конституції України: «Права і свободи людини і громадянина захищаються судом».

Кожному гарантується право на оскарження в суді рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, посадових і службових осіб.

Кожен має право звертатися за захистом своїх прав до Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини.

Кожен має право після використання всіх національних засобів правового захисту

звертатися за захистом своїх прав і свобод до відповідних міжнародних судових установ чи до відповідних органів міжнародних організацій, членом або учасником яких є Україна.

Кожен має право будь-якими не забороненими законом засобами захищати свої права і свободи від порушень та протиправних посягань».

Ця норма відтворює положення ст. 2 Факультативного протоколу до Міжнародного пакту про громадянські і політичні права від 16 грудня 1966 року: «За умов дотримання положень ст. 1 особи, які стверджують, що яке-небудь з їх прав, перелічених у Пакті, було порушене, і які вичерпали всі наявні внутрішні засоби правового захисту, можуть представити на розгляд Комітету письмове повідомлення» [1, 39].

Ще однією ілюстрацією може бути ст. 44 Конституції України: «Ті, хто працюють, мають право на страйк для захисту своїх економічних і соціальних інтересів».

Порядок здійснення права на страйк встановлюється законом з урахуванням необхідності забезпечення національної безпеки, охорони здоров'я, прав і свобод інших людей.

Ніхто не може бути примушений до участі або неучасті у страйку.

Заборона страйку можлива лише на підставі закону».

Ця норма є способом реалізації міжнародного зобов'язання згідно зі ст. 8 (ч. 1) Міжнародного пакту про економічні, соціальні і культурні права від 19 грудня 1966 року: Учасники даного Пакту зобов'язалися «... забезпечити: ... d) право на страйки за умови його здійснення відповідно до законів кожної країни».

Залежно від характеру одержаного результату розрізняють два види рецепції: *позитивну* і *негативну*.

Перша характеризується тим, що у внутрішньому праві з'являється нова норма – аналог міжнародно-правовій. Наприклад, Статут ООН розпочинається такими словами: «Ми, народи Об'єднаних Націй, сповнені рішучості... знову утвердити віру в основні права людини, в гідність і цінність людської особи...» [1, 196].

У свою чергу, у преамбулі Конституції України зазначено: «Верховна Рада України від імені Українського народу – громадян України всіх національностей, виражаючи суверенну волю народу, спираючись на багатовікову історію українського державотворення і на основі здійсненого українською нацією, усім Українським народом права на самовизначення, дбаючи про забезпечення прав і свобод людини та гідних умов її життя...»

При цьому ст. 3 Конституції України імперативно підтверджує ідеї, закладені в преамбулі: «Людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю».

Права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Держава відповідає перед людиною за свою діяльність. Утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави».

Однією зі складових принципу найбільшого сприяння індивіду є «необмеження» рівня гарантій особи. Цей принцип втілено у ст. 64 Конституції України: «Конституційні права і свободи людини і громадянина не можуть бути обмежені, крім випадків, передбачених Конституцією України».

В умовах військового або надзвичайного стану можуть встановлюватися окремі обмеження прав і свобод із зазначенням строку дії цих обмежень. Не можуть бути обмежені права і свободи, передбачені статтями 24, 25, 27, 28, 29, 40, 47, 51, 52, 55, 56, 57, 58, 59, 60, 61, 62, 63 цієї Конституції».

Варіант негативної рецепції супроводжується відміною існуючої норми внутрішнього права, що суперечить міжнародно-правовому зобов'язанню. Вирішення протиріч між нормами національного і міжнародного права стає можливим за умови введення зміни або відміни внутрішньодержавної кримінально-правової норми. Так, відповідно до ч. 3 ст. 8 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права «... ніхто не повинен бути примушений до примусової або обов'язкової праці». Практично у всіх конституційних актах нового покоління примусова праця заборонена.

Стаття 43 Конституції України закріпила: «Кожен має право на працю, що включає можливість заробляти собі на життя працею, яку він вільно обирає або на яку вільно погоджується».

Держава створює умови для повного здійснення громадянами права на працю, гарантує рівні можливості у виборі професії та роду трудової діяльності, реалізовує програми професійно-технічного навчання, підготовки і перепідготовки кадрів відповідно до суспільних потреб.

Використання примусової праці забороняється. Не вважається примусовою працею військова або альтернативна (невійськова) служба, а також робота чи служба, яка виконується особою за вироком чи іншим рішенням суду або відповідно до законів про воєнний і про надзвичайний стан.

Кожен має право на належні, безпечні і здорові умови праці, на заробітну плату, не нижчу від визначеної законом.

Використання праці жінок і неповнолітніх на небезпечних для їхнього здоров'я роботах забороняється.

Громадянам гарантується захист від незаконного звільнення.

Право на своєчасне отримання винагороди за працю захищається законом».

Ратифікація. Міжнародне право *proprio vigore* не має дії в межах держави (від лат. *proprio* — «власна», *vigore* — «життєва сила, енергія»), тобто не має власної юридичної сили. Тому норма міжнародного права для своєї реалізації повинна знайти силу національно-правової норми в межах конкретної держави.

Залежно від форми, в якій відбувається процес надання юридичної сили міжнародній нормі, розрізняється і рівень її юридичної сили. Цілком зрозуміло, що правила міжнародного договору за рівнем юридичної сили повинні бути рівні правилам внутрішнього закону, бо лише за цієї умови можливе вживання перших при колізії з другими.

Для міжнародного співтовариства особливо важливо знати, що держава загалом визнає для себе обов'язковість міжнародної норми. Тобто важливим є момент, коли відбувається надання міжнародній нормі внутрішньодержавної юридичної сили.

Кожна держава самостійна у своєму виборі. Найвагомішою за рівнем юридичної сили формою виявлення згоди на обов'язковість міжнародного договору є «ратифікація». У Віденській конвенції про право міжнародних договорів узагальнено міжнародну договірну практику. Тому в ст. 11 перераховано всі основні способи виявлення згоди держав на обов'язковість для них договорів [13].

Сьогодні багато найважливіших міжнародних документів містять у собі вимогу ратифікації. Так, ч. 1 ст. 110 Статуту ООН визначає: «... цей Статут підлягає ратифікації державами, що підписали його, відповідно до їх конституційної процедури» [14, 222]. У ч. 2 ст. 26 Міжнародного пакту про економічні, соціальні і культурні права від 19 грудня 1966 року зазначається, що «... цей Пакт підлягає ратифікації» [14, 316]. Аналогічну умову можна знайти в ст. 82 Віденської конвенції про право міжнародних договорів від 23 травня 1969 року, в ст. 17 (ч. 2) Міжнародної конвенції про ліквідацію всіх форм расової дискримінації від 7 березня 1966 року, у ст. 14 Конвенції про припинення злочину апартеїду і покарання за нього від 30 грудня 1973 року та в багатьох інших міжнародних нормативних актах. Ратифікований договір із тим же ступенем визначеності, що і внутрішній закон, породжує відповідні внутрішньодержавні правовідносини, вказує їх суб'єктів і регламентує поведінку останніх.

Таким чином, відбувається переадресація державою як суб'єктом міжнародного права функцій із реального виконання правил міжнародного договору, що передбачають ті або інші зміни у внутрішньодержавному законодавстві, суб'єктам внутрішньодержавних правовідносин із метою виконання міжнародного договору. Отже, з точки зору суб'єктів внутрішньодержавного права ратифікована міжнародна угода – це нормативний акт, що має у внутрішньодержавній сфері юридичну силу, рівну силі того акта, яким він ратифікований, тобто силу закону.

Міжнародний договір передбачає зобов'язання держави із виконання його правил у межах внутрішнього правопорядку. Це означає, що в умовах поділу влади кожна з

них повинна висловити свою згоду на обов'язковість міжнародного договору. Інакше реалізація міжнародних положень усередині країни ризикує втратити одну з конституційних опор.

На наш погляд, такий підхід має як конституційну, так і міжнародно-правову основу. Сучасні конституції визначають національні держави як демократичні. Зокрема, Паризька хартія для нової Європи 1990 року передбачає, що держави повинні «будувати, консолідувати і зміцнювати демократію як єдину систему правління». Забезпечення демократії постає як одна з головних цілей співпраці держав, які надаватимуть одна одній підтримку з метою зробити демократичні завоювання незворотними.

Отже, ратифікація, заснована на принципах демократії, сприяє процесам узгодження національного і міжнародного права. Акт ратифікації, що прийняв форму закону, висловлює остаточну згоду держави загалом на обов'язковість для неї договору. Саме в законодавчій формі ратифікації як більш статичній у системі внутрішніх джерел права закріплюється визнання обов'язковості. Зазначене дає змогу зробити висновок, що ратифікація має як внутрішній, так і зовнішній аспекти. Зовні, тобто в міжнародному аспекті, вона демонструє, що всі гілки влади цієї держави солідарні у визнанні конкретного міжнародного положення обов'язковим для держави. У внутрішньодержавному аспекті акт ратифікації відображає єдність усіх гілок влади в прагненні реалізувати міжнародні правоположення у внутрішній сфері. Можна стверджувати, що за допомогою ратифікації певною мірою відбувається узгодження безпосередньо гілок державної влади.

Найефективнішим засобом закріплення міжнародно-правових норм і регулювання міжнародного життя, який враховує настання можливих змін, є міжнародний договір. Висловлюючи спільну волю та інтереси учасників, міжнародний договір є тією юридичною формою, за допомогою якої, з одного боку, наповнюються реальним змістом різноманітні зв'язки членів міжнародного співтовариства, а з другого – створюються передумови для зміни зафіксованих прав і

обов'язків відповідно до динаміки сучасних міжнародних процесів. Динаміка правового регулювання міжнародного спілкування зобов'язана враховувати індивідуальні чинники, що визначаються високою рухливістю міжнародних відносин. Тому потрібне одноразове, суворо індивідуалізоване вживання міжнародно-правової норми, без приєднання її до нормативного каталогу внутрішнього права. Така форма узгодження, що дозволяє одноразову «націоналізацію» міжнародної норми, називається відсиланням. Як зазначає професор А.С. Гавердовський, «... при відсиланні у національне право не запроваджується нова норма права, а лише допускається на користь дотримання державою своїх міжнародних зобов'язань вживання правил міжнародно-правової норми для вирішення конкретних відносин, що виникли усередині держави».

Кожна держава має право включити в своє національне право норму або декілька норм, що посилаються на норми міжнародного права, через що останні застосовуються усередині країни.

Однак особлива роль належить конституційним положенням, що мають концептуальне значення для узгодження національного і міжнародного права. Можна сказати, що конституції держав закріплюють генеральні норми відсилань. Разом із тим з позиції юридичної техніки, що вимагає однозначності і понятійної ясності, конституційні норми відсилань не завжди «позбавлені» дефектів і інтерпретаційних різночитань. Так, ч. 1 ст. 9 Конституції України визначає, що «... чинні міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, є частиною національного законодавства України».

Подібне відсилання як форма узгодження національного і міжнародного права на стадії правозастосування можливе лише до тих договорів, положення яких сформульовано досить конкретно й повно. Іншими словами, які за своїм змістом готові до застосування для регулювання відносин суб'єктів внутрішньодержавного права. Однак при цьому важко встановити відповідну конкретику. Для подолання суперечності, пов'язаної з тим, який договір варто застосовувати,

а який ні, у науковій доктрині їх поділяють на ті, що «самоздійснюються», і ті, які самі не здійснюються [15, 250].

Тому, на нашу думку, в правничій практиці зберігається невизначеність щодо застосування положень міжнародних договорів. Вважаємо, термін «самоздійснюючі договори» не досить точний і зручний у практичному використанні. Справа в тому, що відсилання є державним дозволом – санкцією на реалізацію в тій чи іншій сфері суспільних відносин норми міжнародного права. А якщо так, то ні про яку самостійність говорити не доводиться. У зв'язку з цим І.І. Лукашук справедливо зазначав: «Про яку пряму дію може йтися, якщо норми міжнародного права стають частиною правової системи Росії лише через її Конституцію?» [16, 142].

Національне право не лише вирішує, чи використовувати міжнародну норму, чи ні, але й встановлює порядок такої дії. Основна вимога, яку ставить конституція, полягає в тому, що міжнародний договір повинен безпосередньо встановлювати юридичні правила, а не вимагати або спрямовувати на це внутрішньодержавне право. Тобто міжнародний договір повинен бути безумовним щодо права внутрішньодержавного. Як мінімум, у ньому не повинні міститися умови, що забезпечують його реалізацію у внутрішньодержавній сфері. Серед таких, зокрема, назвемо видання, зміну, відміну спеціальних внутрішньодержавних актів, здійснення правових, політичних, адміністративних та інших заходів.

Так, на думку деяких авторів, Конвенція МОТ № 95 про охорону заробітної плати відноситься до так званих багатосторонніх договорів, що «самовиконуються», тобто може безпосередньо застосовуватися у внутрішньоправовій сфері. Однак неважко переконатися, що це далеко не так. Стаття 15 Конвенції визначає: «... законодавство, що вводить у дію положення цієї конвенції: а) доводиться до зацікавлених осіб;

б) визначає осіб, що є відповідальними за його дотримання; с) зазначає належні покарання або інші відповідні заходи у разі його порушення; d) забезпечує у всіх відповідних випадках виробництво належних записів, зроблених відповідно до встановленої форми і належним чином».

Крім того, ст. 16 доповнює, що «... у щорічних звітах, які подаються згідно зі ст. 22 Статуту Міжнародної Організації Праці, зазначаються повні дані про заходи, прийняті з метою проведення в життя положень цієї Конвенції» [17]. Таким чином, реалізація положень названої Конвенції залежить від внутрішньодержавних заходів, зокрема законодавчого характеру.

Насамкінець хочемо зауважити, що міжнародний договір не може бути поділений на частини, з яких одна – готові до вживання правила, а інша – ні. Розподіл міжнародного договору неможливий внаслідок відсутності спроможності (критерію) чітко визначити межі між такими частинами, що призводить до розширення сфери правового розсуду і знижує ефективність правового регулювання.

Вживання згаданих вище методів узгодження національного і міжнародного права стосується ще одного не менш важливого аспекту. В процесі правореалізації не допустима суперечність між конституційними положеннями і нормами міжнародного договору. Тому варто погодитися з пропозицією провести обов'язкову процедуру конституційної експертизи проектів міжнародних договорів. Для кожної держави однозначний конституційний імператив про те, щоб усі закони й інші правові акти, у тому числі і міжнародно-правового характеру, вживані в межах національної території, не суперечили Основному Закону країни. Визнання за державою можливості самостійно визначати методи узгодження національного і міжнародного права передбачає наявність відповідних можливостей контролювати вказаний процес.

Список використаних джерел:

1. Действующее международное право [Текст]. – М.: Московский независимый институт международного права, 1996. – Т. 1. – 858 с.
2. Сборник действующих договоров, соглашений и конвенций, заключенных СССР с иностранными государствами [Текст]. – М.: Юридическая литература, 1981. – Вып. 35. – 639 с.
3. Про приватні агентства зайнятості: Конвенція Міжнародної Організації Праці № 181 (Женева, 19 червня 1997 року). Документ 993_046, редакція від 19.06.1997 на підставі 993_292 [Текст].
4. Резолюции Генеральной Ассамблеи ООН на XVII сессии. – Нью-Йорк: ЮНИТАР (UNITAR), 1963. – 89 с.
5. Ведомости Верховного Совета СССР. – 1986. – № 37. – Ст. 772.
6. Ведомости Верховного Совета СССР. – 1971. – № 2. – Ст. 18.
7. Бюллетень международных договоров. – 1994. – № 9. – Ст. 1.
8. Напр.: Левин Д.Б. Актуальные проблемы теории международного права / Левин Д.Б. – М.: Юридическая литература, 1974. – 153 с.
9. Аметистов Э.М. Международное право и труд: факторы имплементации международных норм о труде [Текст] / Аметистов Э.М. – М.: Международные отношения, 1982. – 119 с.
10. Васильев А.М. О системах советского и международного права / А. Васильев // Советское государство и право. – 1985. – № 1. – С. 70–71.
11. Тихомиров Ю.А. Юридическая коллизия / Тихомиров Ю.А. – М.: Манускрипт, 1994. – 230 с.
12. Черниченко С.В. Объективные границы международного права и соотношение международного и внутригосударственного права / С.В. Черниченко // Советский ежегодник международного права 1984 г. – М.: Наука, 1986. – 341 с.
13. Ведомости Верховного Совета СССР. – 1986. – № 37. – Ст. 772.
14. Международное право в документах: сб. / сост. Н.Т. Блатова. – М.: Юридическая литература, 1982. – 853 с.
15. Василенко В.А. Основы теории международного права / Василенко В.А. – К.: Вища школа, 1988. – 288 с.
16. Лукашук И.И. Выступление на научно-практической конференции «О применении норм международного права правоохранительными органами Российской Федерации» // Государство и право. – 1996. – № 5. – С. 142.
17. Ведомости Верховного Совета СССР. – 1961. – № 44. – Ст. 447.

Илья ШУТАК

**ТЕХНИКО-ЮРИДИЧНІ МЕТОДИ УЗГОДЖЕННЯ
НАЦІОНАЛЬНОГО І МІЖНАРОДНОГО ПРАВА**

Резюме

Узгодження національного права з міжнародним – це не тільки закономірність, а й одна з головних ознак суспільства, що йде шляхом демократичного розвитку і розбудови правової держави.

Илья ШУТАК

**ТЕХНИКО-ЮРИДИЧЕСКИЕ МЕТОДЫ СОГЛАСОВАНИЯ
НАЦИОНАЛЬНОГО И МЕЖДУНАРОДНОГО ПРАВА**

Резюме

Согласование национального права с международным – это не только закономерность, но и один из главных признаков общества, идущего по пути демократического развития и построения правового государства.

Илья ШУТАК

**TECHNICAL AND JURIDICAL METHODS OF NATIONAL
AND INTERNATIONAL LAW HARMONIZATION**

Summary

Harmonization of national and international law is not only the regularity, but also one of the main features of democracy and rule of Law governing state.